

Te Tāhuhu o
te Mātauranga
Ministry of Education

Ituvatuva ni Cakacaka ni Vuli ni Pasifika

2020–2030

2023 Vakavou | iVakalekaleka

Na cava e cakava tiko na Matanitu me tokona kina na veisau oqo?

- » Na tabana oqo e vakamacalataka na cakacaka mai na 2020 eda tomana tiko kei na cakacaka vou sa vakadeitaka na Matanitu mai na 2020. Eda sa vakacavara talega eso na cakacaka ena iTuvatuva ni Cakacaka ni 2020. E rawa ni o raica oqo ena **tabana e 40-41** ni iTuvatuva ni Cakacaka ni 2023.

Toso bibi 1:

Toso bibi 2:

Toso bibi 3:

Cakacaka vata kei na veimataqali itikotiko duidui ni Pasifika me sotava na gagadre sega ni sotavi, okati kina na kena tosoi cake ka tokoni na salatu ni vuli ena rua na vosa kei na sala ni vuli tabadromuci ena Pasifika

Saqata na veiwasei vakatamata kei na veivakaduiduitaki ena vulika

Me vuksi ira na qasenivuli, liuliu kei na veiqaravi ena vuli mera cakacaka vata ka matau ena i vakarau ni duidui ni vulika ni Pasifika

Tabana:

Vuli ni Muri Vuli

Vuli

Vuli torocake

iTikotiko Raraba

Eda tomana tiko na cakacaka oqo mai na iTuvatuva ni Cakacaka ni 2020

- Ka Ora Ka Ako | Kakana e Koronivuli me vakarautaki na vakasigalevu sega ni saumi vei ira na vuli ena veivanua e levu kina na leqa bula (**liutaki mai vei MoE**)
 -
- Na kena soli na sikolasivi ni Vuka ena Tulī, me tiki ni pakete ka lolomataka mai na matanitu me baleta na kere veivosoti ni Dawn Raids¹ (**liutaki mai vei MoE**)
 -
- Vakayacori ni parokaramu ni “Unteach Racism”, ka toso ki na iwasewase 2 ka na okati kina na vakanamata ki na veika era sotava na tamata ena Pasifika (**liutaki mai na Matabose ni Veivakavulici**)
 - ●
- Veivakavulici ka vakatabakidua ena itikotiko ka vakaliuca na Veivakatorocaketaki ni Vuli ka vakanamata ki na rawa-ka vakavanua, okati kina na kena vakilai ka vakabibitaki (**liutaki mai vei MoE**)
 -
- Tavoci ni Te Hurihangani – na ilakolako vou me walia kina na veivakaduiduitaki vakamatatamata kei na veitotaki ka tokona na whānau me vakaitavi ena vuli, vata kei na Tabacakacaka ni Vuli me cakacaka vata kei ira na itokani me ra vakayagataka na kaupapa ka dikeva na kena cakacakataki (**liutaki mai vei MoE**)
 -
- Soli ni ivakadinadina-yavutaki, vakacakakataki, vakuauwataki ni “Developing Mathematical Communities of Inquiry (DMIC)” ki na koronivuli ka ra vuli kina e levu gonevuli ena Pasifika (**liutaki mai vei MoE**)
 -
- Vakarautaki ni veituberi ena initaneti vei ira na qasenivuli me ra dikevi tale ka kumuna na ivakadinadina me baleti ira na vuli ena Pasifika (**liutaki mai na NZQA**)
 -
- Vakatavulici ni Tautai o le Moana me vakatubura na nodra rawaka na qasenivuli liu me vakavinakataka cake na veika e rawati ka tokona na nodra tiko vinaka na vuli ena Pasifika (**liutaki mai vei MoE**)
 -
- Tavoci ni “Pacific Education Innovation Fund”, me vakataka na kena vakarautaki e dua na ivakaraitaki ni tiko vinaka ena Pasifika ena koronivuli ka taketetaki (**liutaki mai vei MoE**)
 -

¹ Na duavata ena cakacaka a veisau me soli kina na sikolasivi ni Tulī Takes Flight, ka okati ena pakete ni yalovinaka ni matanitu me isau ni Kere Veivosoti ni Dawn Raids.

Toso bibi 4:

Cakacaka vata kei na vuvale me vakarautaki na veivakatavulici kei na qasenivuli, iliuliu kei na veiçaravi ena vuli me rawati na tatadra kei na cakacaka

Toso bibi 5:

Vakatubura, maroroya ka mareqeti ira vinaka na qasenivuli maqosa, iliuliu kei na dauveiçaravi ni vuli ka lewe ni Pasifika

- Vakavulici ni parokaramu ni NCEA ma le Pasifika (**liutaki mai vei NZQA**)
-
- Whānau Toolkit me dusimaka vei ira na itubutubu ena veisau ena NCEA, okati kina na “Development of tailored Pacific resources for Pacific whānau” (**liutaki mai vei MoE kei NZQA**)
-
- Vakavulici na vaqaqacotaki ni Talanoa Ako me tokoni kina na matavuale (**liutaki mai vei MoE**)
-
- Soli ni “Pacific Education Support Fund”, *me kena ivakaraitaki na cakacaka vata kei ira na dau Vakailavotaka ka tokona na ākonga kei na matavuale me ra gole ena ivakarau ni vuli me ra vakaitavi tale ka tomania tiko na vakaitavi ena vulika* (**liutaki mai vei MoE**)
-

- Vakarautaki ni vuli kei na veivakatorocaketaki vakacakacaka e veiganitaki kei na veivakatorocaketaki (PLD), veidusimaki kei na veitokoni me vaqaqacotaki kina na tuvaki ni veiliutaki kei na cakacakataki ni muri vuli ena veikoronivuli ni Pasifika (**liutaki mai vei MoE**)
-
- Na laveti cake ni kilai ni veisau eso ena yabaki 2019 ka gadrevi ena Matabose ni Veivakavulici ena vosa Vakavalagi me baleta na volayaca ena dua na cakacaka ni veitaratara vakacakacaka ka vakadikeva na revurevu ni veisau (**liutaki mai na Matabose ni Veivakavulici kei na MoE**)
- ●
- Na biu vata ni takete kei na cakacaka ena “Education Workforce Strategy” me tokona ka vakatubura na iwiliwili ni qasenivuli ni Pasifika² (**liutaki mai vei MoE**)
-

²A cegu vakalailai na cakacaka ena “Education Workforce Strategy” ena 2021, ni vakanamata na sasaga ki na nodra tokona na dauveiçaravi kece sara ni vuli me ra qarava ka cakacaka ena loma ni COVID-19. Na toso ni cakacaka me baleta na veidusimaki ni muri vuli kei na cakacaka ena koronivuli ena tiko ga ena parokaramu ni cakacaka ni Matabose ni Vuli.

Toso bibi 1:

Cakacaka vata kei na veimataqali itikotiko duidui ni Pasifika me sotava na gagadre sega ni sotavi, okati kina na kena tosoi cake ka tokoni na salatu ni vuli ena rua na vosa kei na sala ni vuli tabadromuci ena Pasifika

Toso bibi 2:

Saqata na veiwasei vakatamata kei na veivakaduiduitaki ena vulika

Tabana:

- Vuli ni Muri Vuli**
- Vuli**
- Vuli torocake**
- iTikotiko Raraba**

Me tekivu mai na 2020 eda sa tekivuna na cakacaka vou oqo

- Railesuvi na vakaduavataki kei na vakailavotaki me rawa ni ra tokoni ira vakavinaka kina na gone ena vuli ka uasivi ena muri vuli (**liutaki mai vei MoE**)
 -
- Vakatorocaketaki ka vakayagataki na iVakatagedegede 1-3 gagana Tokelau kei vagahau Niue me okati ena ulutaga ni ivakatagedegede ni rawaka ena NCEA (**liutaki mai vei MoE**)
 -
- Vakatorocaketaki ka vakayagataki ni iVakatagedegede 2-3 ni Vulika ena Pasifika me dua na ulutaga tudei ni rawaka ena NCEA (**liutaki mai vei MoE**)
 -
- Vakarautaki me levu cake na ivurevure ni lewenivuli me baleta na veika me rawati ena vuli ena rua na vosa ni Pasifika ena koronivuli ni gagana Sāmoa, lea faka-Tonga, te reo Māori Kūki 'Āirani, vagahau Niue kei gagana Tokelau, okati kina na Instructional readers, ivurevure ni fika, ivurevure vakalivaliva kei na iyaya ni vakadidike (**liutaki mai vei MoE**)
 -
- Tuvanaka e dua na suitu vinaka ni veivakavulici ena vanua ni vuli ena rua na ena Pasifika ena koronivuli (**liutaki mai na ERO**)
 -
- Tokoni ni Pasifika ena Vuli ena rua Vosa kei na Tabadromuci ena kena vakuri tiko na Parokaramu ni Veivakacurumi kei na Tabadromuci ni Pasifika me tiki ni ilavo ni cakacaka me baleta na koronivuli (**liutaki mai vei MoE**)
 -
- Tokona vakavinaka cake na veisau ni biu vuli ni Pasifika kina vuli torocake (**liutaki mai na TEC**)
 -
- Na veisau ni biubiu mai koronivuli ena Pasifika e vakaliuci me baleta na veivakatorocaketaki (**liutaki mai na TEC**)
 -

- Vakayagataki ni vakatutu ni veiliutaki ni ilawalawa vakacakacaka me baleta na veiqraravi vou ni muri vuli, okati kina na kena kilai na vuli ena rua na vosa kei na vosa ni Pasifika kei na veiqraravi ni tabadromuci me vakaliuci ena "National Priority Statement" (**liutaki mai vei MoE**)
 -

- Vakayagataki ni Fakailoga Tino – parokaramu me tokoni ira na qasenivuli ena vakayacani, veivosaki ka vakamuria na veivakaduiduitaki me rawa ni ra tokoni ira vakavinaka cake na vuli ena Pasifika, itubutubu, matavuuale kei na itikotiko raraba (**liutaki mai vei MoE**)
 -
- Tavoca na Tu'u Mālohi "I Stand Strong – Pacific Wellbeing initiative" (**liutaki mai vei MoE**)
 -

Toso bibi 3:

Me vuksi ira na qasenivuli, liuliu kei na veiqraravi ena vuli mera cakacaka vata ka matau ena i vakarau ni duidui ni vulika ni Pasifika

Toso bibi 4:

Cakacaka vata kei na vuuale me vakarautaki na veivakatavulici kei na qasenivuli, iliuliu kei na veiqraravi ena vuli me rawati na tatadra kei na cakacaka

Toso bibi 5:

Vakatubura, maroroya ka mareqeti ira vinaka na qasenivuli maqosa, iliuliu kei na dauveiqraravi ni vuli ka lewe ni Pasifika

- Vakacurumi ni veika e namaki vei ira na qasenivuli ena cakacaka vata kei ira na vuli duidui ena Pasifika ka ra semati ki na parokaramu taumada ni vuli qasenivuli (ITE), ena kena vakayagataki na ituvatuva ni kila vakavanua ni Tapasā (**liutaki mai na Matabose ni Veivakavulici**)

- Vakarabailevutaka na vakarautaki ni Vuli kei na Veivakatorocaketaki (PLD) ka yavutaki ena Tapasā: ivakarau ni kila vakavanua me baleti ira na qasenivuli ni vuli ena Pasifika ena veiyasana (**liutaki mai vei MoE**)

- Vakarautaki ni veivanua vou ena initaneti me rawarawa kina vei ira kaiako me curuma na ivurevure ka vuksi ira me ra vakavinkataka cake na icavacava kei na veitokoni ni tiko vinaka ni Pasifika ākonga (**liutaki mai vei MoE**)

- Vakarautaka na Saili Mälō na ivurevure kei na soqoni me baleti ira na vuli ena Pasifika (**liutaki mai vei MoE**)

- Vakarautaki ivurevure kei na vidio ni Tamata Rogo levu era qai laurai tiko mai (**liutaki na NZQA**)

- Veivakuqeti ena parokaramu ni veisiga ni mataka (**liutaki mai vei TEC**)

- Vakarautaka na Tupu Aotearoa - semati ira na tamata ena Pasifika kei ira na dauveiqraravi ni vanua era tokoni ira me ra curuma na cakacaka se madigi ni vuli (**liutaki mai vei MPP**)

- Vakarautaki ni parokaramu ni Toloo - tokona na Tamata ni Pacific ena sala ni STEAM ena veivuke bibi me vaka na vakailavotaki ni, sikolasivi, parokaramu ni pailate kei na sasaga tale eso (**liutaki mai na MPP**)

- Railesuvi ni ituvatuva ni kila vakacakacaka ni Pasifika ena rua na vosa kei tabadromuci ena muri vuli kei na veivanua ni veiqraravi eso (**liutaki mai na MoE**)

- Tokoni ira na tamata ena Pasifika me ra sotava na veika e gadrevi ena vosa Vakavalagi ena gauna oqo me ra tuberi ka/se rejisia me ra qasenivuli muri vuli (**liutaki mai vei MoE**)

- Railesuvi ni veika e gadrevi ena kilaka vakacakacaka me baleta na curu ki na vuli taumada ni qasenivuli kei na volayaca ni qasenivuli, me tokoni kina na iwiliwili me levu cake kina ko ira na vosa vaka-Pasifika e rawa ni ra veivakavulici ena iwasewase ni vuli ena rua na vosa/tabadromuci ena Pasifika (**liutaki ena Matabose ni Veivakavulici**)

- Vakadikeva na yaga ni kena vakamacalataki na ivakarau ni vakatovoto (se tautauvata) me kilai kina na kila me vaka na kilaka vakacakacaka/kila na vosa ena Pasifika (**liutaki ena Matabose ni Veivakavulici**)

- Vakarautaki ni Reo Moana, ena taketetaki kilaka vakacakacaka ni vuli kei na veivakatorocaketaki (PLD) me baleti ira na qasenivuli kei na iliuliu ena ituvatuva ni vuli ena rua vosa vei ira na Pasifika (**liutaki mai vei MoE**)

Toso bibi 1:

Cakacaka vata kei na veimataqali itikotiko duidui ni Pasifika me sotava na gagadre sega ni sotavi, okati kina na kena tosoi cake ka tokoni na salatu ni vuli ena rua na vosa kei na sala ni vuli tabadromuci ena Pasifika

Toso bibi 2:

Saqata na veiwasei vakatamata kei na veivakaduiduitaki ena vulika

Tabana:

Vuli ni Muri Vuli **Vuli** **Vuli torocake** **iTikotiko Raraba**

- Vakailavotaki ni parokaramu ni veisau ka vakaraitaka na kena rawati vinaka vei ira na biu vuli ena koronivuli ena Pasifika na nodra sotava na ivakarau ni kena vakayagataki na TEC me baleta na parokaramu vakaoqo (**liutaki mai vei TEC**)
 -
- Itukutuku veitokoni kei na vakayagataki ni itukutuku ena kedrau maliwa na vuli ena ikarua ni taba koronivuli kei na mataisoqosoqo ni vuli torocake me vukena toso biu vuli ni Pasifika (**liutaki mai na TEC**)
 -
- Vakarautaki ni veitokoni ki na itikotiko raraba ena parokaramu ni Tatou Fa'amalosi, me tokona na veivakatorocaketaki vakaitikotiko ena Pasifika (**liutaki mai vei MoE**)
 -
- Cakacaka vata ena veitabana bibi ni Matanitu me vakayagataki kina na Pacific Language Strategy kei na iTuvatuva ni Cakacaka ni Matanitu ni Vosa ena Pasifika (**liutaki mai vei MPP**)
 -
- Vakacakakataki ni Cakacaka nei Leo Moana o Aotearoa ena veiya 4 – 5 na yabaki me kilai kina na kena vakayagataki kei na ivakarau ni vosa ena Pasifika ena veiyasai Aotearoa (**liutaki mai vei MPP**)
 -

Toso bibi 3:

Me vuksi ira na qasenivuli, liuliu kei na veiqraravi ena vuli mera cakacaka vata ka matau ena i vakarau ni duidui ni vulika ni Pasifika

Toso bibi 4:

Cakacaka vata kei na vuvale me vakarautaki na veivakatavulici kei na qasenivuli, liuliu kei na veiqraravi ena vuli me rawati na tatadra kei na cakacaka

Toso bibi 5:

Vakatubura, maroroya ka mareqeti ira vinaka na qasenivuli maqosa, iliuliu kei na dauveiqraravi ni vuli ka lewe ni Pasifika

- Gadrevi na “Ōritetanga Learner Success Plans” me baleta na isoqosoko tauoko ni vuli torocake (**liutaki mai na TEC**)
 -
- Cakacaka vata kei na mataisoqosoko ni vuli torocake me vakayagataki na “Learner Success Framework” me tavoci kina na ivakaraitaki ni vulika e wavokita na gonevuli (**liutaki mai na TEC**)
 -
- Vakacurumi ni “Ōritetanga Learner Success” ena loma ni tabana e vuli torocake (**liutaki mai na TEC**)
 -

- Vakarabailevutaki ni vuli kei na veivakatorocaketaki vakacacakaka (PLD) me baleti ira na Dauveivukei ni Qasenivuli, ka tokoni ira na vuli tiko ena vosa Vakavalagi me ikuri ni vosa, mai na Cakacaka ni Pasifika Teacher Aide Project (PTAP) (**liutaki mai vei MoE**)
 -
- Tavoci ni rua na parokaramu ni vuli taumada ni qasenivuli ni Pasifika (ITE) (**liutaki ena Matabose ni Veivakavulici**)
 -
- Soli ni Sikolasivi ni Tagaloa me tokona na tubu cake ni rawa ka ni Pasifika kei na rawa-ka ena loma ni itikotiko kei na tabana ni vuli (**liutaki mai vei MoE**)
 -

Toso bibi 1:

Cakacaka vata kei na veimataqali itikotiko duidui ni Pasifika me sotava na gagadre sega ni sotavi, okati kina na kena tosoi cake ka tokoni na salatu ni vuli ena rua na vosa kei na sala ni vuli tabadromuci ena Pasifika

Toso bibi 2:

Saqata na veiwasei vakatamata kei na veivakaduiduitaki ena vulika

Tabana:

- Vuli ni Muri Vuli** **Vuli** **Vuli torocake** **iTikotiko Raraba**

Eda na

- Vakadikeva na vakatorocaketaki ni vuli taumada ni qasenivuli ni Pasifika (ITE) na digidigi me baleti ira na tamata cakacaka ni muri vuli kei na koronivuli (**liutaki mai na MoE ena Matabose ni Veivakavulici**)
- Railesuva na ituvatuva ni iyauqaqa me baleta na veiqravi ni muri vuli ena vei koronivuli (**liutaki mai vei MoE**)
- Vakadikeva na veika me tokona na kena vakatorocaketaki na ilawalawa vakacakacaka ni veivanua ni muri vuli ni Pasifika (**liutaki mai vei MoE**)
- Vakatubura na ivurevure ni vosa ena Pasifika me baleta na muri vuli (**liutaki mai vei MoE**)
- Tuvanaka e dua na suitu vinaka ni veivakavulici ena Pasifika ena rua na vosa ena muri vuli (**liutaki mai na ERO**)
- Vakadikeva na ivakatautauvata ni vakailesilesi ni tabana ni vuli ena rua na vosa ni Pasifika ena koronivuli me vakadeitaki kina ni tiko na vakailesilesi era gadreva me ra rawaka kina (**liutaki mai vei MoE**)
- Vakavouya na "New Zealand Curriculum" okati kina na vanua ni vulici ni Vosa, me okati vakamatatataki kina na vanua kei na yaga ni vosa ni Pasifika ena "New Zealand Curriculum" ena 2025 (**liutaki mai vei MoE**)
- Vakarautaka na veidusimaki ena kena vakadewataki na "New Zealand Curriculum" ena rua na vosa ena Pasifika (**liutaki mai vei MoE**)
- Vakauqeta na curu kina "Guidance for Establishing a Pacific Bilingual or Immersion Unit" ka railesuva na ituvatuva ni veika vakarautaki ni ilawalawa vakacakacaka (**liutaki mai vei MoE**)

- Vaqaqacotaka na veivakatorocaketaki raraba ka vakacakacakataki, itukutuki kei na iyaya ni cakacaka e tokona na taqomaki, okati kina na veivanua ni vuli kei na veimaliwai vinaka ka dau sotava na vuli kei na duidui ni vulika ni Pasifika kei na uvale okati kina
 - Vakavou ni PB4L Vuli - rabailevu e dua na suitu
 - Vakadidike ni mataveilawa ni Bullying-Free NZ
- (liutaki mai vei MoE)**

Toso bibi 3:

Me vuksi ira na qasenivuli, liuliu kei na veiqraravi ena vuli mera cakacaka vata ka matau ena i vakarau ni duidui ni vulika ni Pasifika

Toso bibi 4:

Cakacaka vata kei na vuuale me vakarautaki na veivakatavulici kei na qasenivuli, liuliu kei na veiqraravi ena vuli me rawati na tatadra kei na cakacaka

Toso bibi 5:

Vakatubura, maroroya ka mareqeti ira vinaka na qasenivuli maqosa, iliuliu kei na dauveiqraravi ni vuli ka lewe ni Pasifika

- Tara cake na ivakaraitaki ni vakatovoto me tokona na vuli ni wilivola kei na veitaratara kei na fika me baleta na itovo vakavanua kei na kena ivosavosa ākonga (**liutaki mai vei MoE**)
-
- Tauyavutaka na veitokoni ni vuli ka vakaraitaka na Tapasā me tiki ni kena vakayagataki na parokaramu ni cakacaka ni lewenivuli kei na vakadidike, oka kina na ivakaraitaki ni vakatovoto kei na veivakavou NZC (**liutaki mai vei MoE**)
-

- Vakayagataka na “National Careers System Strategy” (**liutaki mai vei TEC**)
 -
- Vakarabailevutaka na parokaramu ni NCEA ma le Pasifika (**liutaki mai vei NZQA**)
 -
- Vakavou ni vuli ni Māori kei Pasifika Trades Training (MPTT) ituvatuva ni kena rawati me salavata kei na veisau ki na ivakarau ni vuli vakacakacaka kei na vuli, kei na lawa ni ivakarau ni vuli (**liutaki mai vei MoE**)
 -
- Vakasamataka na veisala mo vakailavotaka na Veitokoni ni Vuli ena Pasifika kei na iLavo Ni Veivakatorocaketaki ni Vuli ena Pasifika (**liutaki mai vei MoE**)
 -
- Vakarabailevutaka na kena soli na Talanoa Ako, oka kina na vakarautaki ni vuli kei na veivakatorocaketaki vakacakacaka (PLD) me baleta na ivurevure ni veidusimaki (**liutaki mai vei MoE**)
 -

- Vakatorocaketaka na vakatautauvata ni iwasewase ni ubula vei ira na gone era se bera ni yabaki 3 ena veitikotiko liutaki ena qasenivuli ka yavutaki ena veiqraravi ni muri vuli (**liutaki mai vei MoE**)
 -
- Vakayagataka e dua na iwalewale me vakavinakataki cake kina na ivakatagedegede kei na kena tudei na isau ni qasenivuli kei na kena ivakarau (**liutaki mai vei MoE**)
 -
- Tara cake na salatu vei ira na qasenivuli ni vosa ena Pasifika | kaiako vakasaqara me veivakavulici ena vei vanua ni vuli eso oka kina na vakadikewa na yaga ni kena vakamacalataki na ivakarau ni vakatovoto me kilai kina na kenadau matata, me kena ivakaraitaki me kilai kina na kenadau ena veivosa ni Pasifika (**liutaki mai na Matabose ni Veivakavulici**)
 - ●
- Vakasaqara na madigi eso mo bulia kina na sasaga me vakatubura na iwiiliwili ni qasenivuli ni vosa ena Pasifika ena itikotiko raraba ni Pasifika (**liutaki mai vei MoE**)
 - ●
- Tauyavutaka e dua na ilavo ni veivakavulici ena rua na vosa kei na tabadromuci ena Pasifika me baleti ira na qasenivuli ni rua vosa ena koronivuli ni lalai (**liutaki mai vei MoE**)
 -

Toso bibi 1:

Cakacaka vata kei na veimataqali itikotiko duidui ni Pasifika me sotava na gagadre sega ni sotavi, okati kina na kena tosoi cake ka tokoni na salatu ni vuli ena rua na vosa kei na sala ni vuli tabadromuci ena Pasifika

Toso bibi 2:

Saqata na veiwasei vakatamata kei na veivakaduiduitaki ena vulika

Tabana:

- Vuli ni Muri Vuli** **Vuli** **Vuli torocake** **iTikotiko Raraba**

- Railesuva na vanua kei na ilawalawa vakacakacaka ni tabana ni vuli ena rua na vosa ena Pasifika ena koronivuli (**liutaki mai vei MoE**)
 -
- Vakamatatataka na ituvatuva ni iyauqaqa me baleta na parokaramu digitaki ena koronivuli, oka kina na tabana ni vuli ena rua na vosa ni Pasifika ena koronivuli (**liutaki mai vei MoE**)
 -
- Vakadikeva na madigi eso me vakatubura na salatu ni vosa ena Pasifika mai te Kura (**liutaki mai vei MoE**)
 -
- Vakarautaka na veitokoni kei na madigi me sotava na vakadidike ni ulutaga ni Vosa ni Pasifika e NCEA (**liutaki mai na NZQA**)
 -
- Vakadikeva na sala me tiko e dua na Sikolasivi ni Niu Siladi me baleta na vosa vaka-Pasifika (**liutaki mai vei MoE**)
 -
- Tubu na ivurevure ni vuli vosa ena Pasifika me baleta na vuli, oka kina na vuli ena ikarua ni ivakatagedegede kei na NCEA (**liutaki mai vei MoE**)
 -
- Tokoni ni rawaka ni vuli ena kena vakalevutaki cake na vakanamata ki na mataisoqosoqo ni vuli torocake me vakatorocaketaki kina na rawati ni veisau e loma kei na taudaku ni vuli kei na veituberi (**liutaki mai na TEC**)
 -
- Vakabulabulataka na veidinadinati cokovata ena kedra maliwa na mataisoqosoqo ni vuli torocake me tokona na salavata ena duidui ni parokaramu ni veisau e vakarautaka na mataisoqosoqo yadua ni vuli torocake (**liutaki mai na TEC**)
 -
- Vakailavotaka e dua na ilakolako digitaki ni parokaramu ni veisau mai na ikarua ni vakatagedegede kina vuli torocake ka vakaraitaka na rawati vinaka ni rawaka vei ira na Pasifika biubiu mai koronivuli ena vei taba gauna ni veivakatorocaketaki ena veisiga ni mataka (**liutaki mai vei TEC**)
 -

Toso bibi 3:

Me vupei ira na qasenivuli, iliuliu kei na veiqaaravi ena vuli mera cakacaka vata ka matau ena i vakarau ni duidui ni vulika ni Pasifika

Toso bibi 4:

Cakacaka vata kei na vuvale me vakarautaki na veivakatavulici kei na qasenivuli, iliuliu kei na veiqaaravi ena vuli me rawati na tatadra kei na cakacaka

Toso bibi 5:

Vakatubura, maroroya ka mareqeti ira vinaka na qasenivuli maqosa, iliuliu kei na dauveiqaaravi ni vuli ka lewe ni Pasifika

Toso bibi 1:

Cakacaka vata kei na veimataqali itikotiko duidui ni Pasifika me sotava na gagadre sega ni sotavi, okati kina na kena tosoi cake ka tokoni na salatu ni vuli ena rua na vosa kei na sala ni vuli tabadromuci ena Pasifika

Toso bibi 2:

Saqata na veiwasei vakatamata kei na veivakaduiduitaki ena vulika

Tabana:

Vuli ni Muri Vuli **Vuli** **Vuli torocake** **iTikotiko Raraba**

- Tokoni ira na biu vuli ni Pasifika kei na nodra matavuvale me ra vakatulewataka na vuli ena “Careers System Strategy” kei na Tahatū (**liutaki mai vei TEC**)
●
- Vakadikeva na tuvatuva eso me vaqaqacotaki kina na kena vakatetei na vosa ena Pasifika ena vuli torocake, oka kina na kena tarai cake na salatu ni vuli, ka vuli ena vosa vaka-Pasifika ena ivakatagedegede mi vuli torocake ka tokona na cakacaka me vakatubura na vosa ni Pasifika ena cakacaka ni vuli (**liutaki mai na MoE ena TEC**)
●
- Vakadikeva na kena rawa ni okati ena vulici ni vosa na vakatorocaketaki na sala ni vuli vosa ena vuli Torocake me tarai cake kina na kena rawa na cakacaka ena vuli, vakadewa, vakadewa vosa, kei na veitabana ka veiganiti tale eso (**liutaki mai vei MoE kei na TEC**)
●
- Vakarabailevutaka na “Early Reading Together Programme” kei na “Reading Together Programme” (**liutaki mai vei MoE**)
●
- Vakarautaka na itukutuku vei ira na vuli ena Pasifika, matavuvale kei na itikotiko raraba me baleta na Vuli ena vosa ni Pasifika ena Vuli (**liutaki mai vei MoE**)
●
- Vakaitavi ena “Pacific Community Organisations” me rawa kina vei ira me ra vakarautaka na veilikutuki kei na veitokoni ni Vosa ni Pasifika ena Vuli (**liutaki mai vei MoE**)
●
- Tara cake e dua na ivakarau ni veitaratara rabailevu me vakabulabulataka na kilai ka tokona na yaga ni vosa ni Pasifika kei na veika vinaka ni kila na veimataqali vosa (**liutaki mai vei MPP**)
●
- Tauyavutaka e dua na ivurevure ena initaneti me baleta na ivurevure ni vuli vosa kei na ivurevure ni vosa vaka-Pasifika (**liutaki mai vei MPP**)
●

Toso bibi 3:

Me vupei ira na qasenivuli, iliuliu kei na veiqaaravi ena vuli mera cakacaka vata ka matau ena i vakarau ni duidui ni vulika ni Pasifika

Toso bibi 4:

Cakacaka vata kei na vuvale me vakarautaki na veivakatavulici kei na qasenivuli, iliuliu kei na veiqaaravi ena vuli me rawati na tatadra kei na cakacaka

Toso bibi 5:

Vakatubura, maroroya ka mareqeti ira vinaka na qasenivuli maqosa, iliuliu kei na dauveiqaaravi ni vuli ka lewe ni Pasifika

Tubucake na Vosa ena Pasifika ena Vuli

Noda Yalayala

Na vosa vaka-Pasifika e tiko na vanua digitaki ena loma ni Aotearoa kei na noda ivakarau ni vuli.

Eda na tokona na tubu ni Vosa ni Pasifika ena Vuli ena muri vuli, korovuli kei na vuli torocake. Oqo e oka kina na kena tokona **na tubu ni ivakarau ni vuli ena rua na vosa kei na vuli tabadromuci.**

Na noda yalayala e tarai cake mai na vanua ka yaga ki na vosa ni Pasifika kei na veimataqali vosa ena Pasifika e Aotearoa.

Na iwasewase vou oqo ena duidui na kena ibalebale vei ira na veimataqali tamata ena noda ivakarau ni vuli.

- » Me baleta na Tabacakacaka ni Vuli kei na veitokani, na iwasewase oqo e tuvanaka na noda yalayala me vakatubura na sala ni vosa ena Pasifika ena noda cakava eso na ka.
- » Me baleti ira na qasenivuli, iliuliu kei na dauveituberi, sa rawa mo vakayagataka na iwasewase oqo mo tuvanaka kina na salatu ni vosa ena Pasifika ena nomu veiqravni, koronivuli, vanua ni vuli torocake kei na itikotiko raraba ka mo kila na cakacaka cava era vakayacora tiko na Matabose ni Vuli kei na tabana ni veitokani.
- » Me baleta na matavuvale kei na itikotiko raraba, sa rawa mo vakayagataka na iwasewase oqo mo cakacaka vata kina kei ira na veiqravni, koronivuli kei na dauveiqravni me ra tubu ka tokona na salatu ni vosa ena Pasifika ena nomu itikotiko ka kila na cakacaka cava era vakayacora tiko na Tabacakacaka ni Vuli kei na tabana ni veitokani.

E tiko na ivakadinadina bibi e vale kei na veimatanitu ni o ira na vuli era tokoni ena nodra vosa vakaitikotiko era **rawata na kena vakavinakataki cake na vuli kei na tiko vinaka**⁵. Na vuli ena vakayagataki ni nomu vosa ena vakavuna na yalo ni nomu lewena, e dua na vakarau ka vei vakaduavatataki okati kina na kaukauwa ni ivakatakilakila ka vakavuna mo taqomaki ka vakamareqeti ena nomu vanua ni vuli⁶. Na vakadidike oqo e salavata kei na takete ni **“National Education and Learning Priorities”** kei na **“Tertiary Education Strategy”**.

Na tokoni ni Vosa ni Pasifika ena vuli **ena cau vakavinaka sara ki na bulabula ni veivosa oqo**, na raivotu ni **“Pacific Languages Strategy”** me baleta **na kena tarai cake e dua na Aotearoa sautu** kei na inaki bibi me vaqaqacotaki kina na salatu kei na ivurevure ni vulici ni vosa ena Pasifika kei na vuli ena veivosa ni Pasifika.

Ena cakacaka oqo, eda vakadinadina taka kina na te reo Māori ni vosa ni vanua o Aotearoa, e dua na taonga ni iwi, hapū kei na whānau Māori kei na dua na vosa vakadonui ni Niu Siladi⁷. Eda na vakasaqara na madigi me vaqaqacotaki kina na isema ni noda vakanamata ki na Vosa ni Pasifika ena Vuli kei na te reo Māori.

⁵May, S. 2020. Research to understand the features of quality Pacific Bilingual Education: Review of Best Practices. **Vakadidike me kilai vakavinaka kina na ivakarau ni vuli ena rua na vosa ena Pasifika: Railesuvi ni ivalavala vinaka duadua | E Bibi na Vuli.**

⁶E rawa ni o wilika eso tale na ka me baleta na yaga oqo eke- **Vakadidike mo kila vakavinaka kina na ivakarau ni vuli ena rua na vosa ni Pasifika: Railesuva na ivakarau vinaka duadua | Education Counts kei na ituvatuvā ni ivakarau ni ERO kei na ivakadinadina veitokoni lekaleka, sa vakarautaki tu ena initaneti**

⁷Te Ture mō te Reo Māori 2016

“E gadrevi me dolavi na koronivuli ki na basikete ni kila ka era dau kauta vata kei ira na luveda”

Tokoroa 2022

“Eda gadreva me da
vakarautaka na madigi
vei ira na gone oqori kei
na matavuvale era na
bulabula ena ruku ni
dua na ivakarau ni vuli
ena rua na vosa kei na
tabadromuci.”

Tauranga 2022

**Salavata kei na “Pacific Languages Strategy”
2022-2032**

E tiko na itavi kei na yalayala ni Matanitu o
Niu Siladi ki na vosa vaka-Pasifika. Na imatai
ni “Pacific Languages Strategy” a tabaki ena
Sepiteba 2022. E kila kina e ciwa na vosa
e vaknamata kina ka vakamacalataka na
ituvaki, na bula kei na gagadre ni vosa oqo ena
Aotearoa. E vakamacalataka tale ga e dua na
iwalewale e veirauti kei na veimataqali vosa me
kilai kina na ituvaki oqo.

Eda na vakarautaka na veika me baleta na nodra gagadre kei na ituvaki ni itikotiko

Keitou sa cakacaka vata kei ira na itikotiko raraba ena Pasifika kei na tabana ni vuli me keitou kila vakavinaka na nodra gagadre me baleta na vosa ni Pasifika ena vuli. Keitou a veimaliwai vata kei ira na itikotiko ena 2022, ka vakakina na vuli mai na veivosaki keitou a cakava ena “Action Plan for Pacific Education” ena 2018 kei na 2019 kei na **“Pacific Languages Strategy”** a ena 2021. Eda sa vulica talega mai na vakadidike nei Leo Moana o Aotearoa ena 2021.

Na veika eda sa rogoca mai na itikotiko raraba kei na tabana ni vuli sa olona koto e na itukutuku ni lawatu oqo. Keimami sa vakadeitaka me keimami vakarautaka na kena vakarautaki, yavutaki ena veika eda kila me baleta na gagadre ni itikotiko raraba me baleta na duidui ni sala ni vosa kei na tolu na ka e kunei ena **“Pacific Languages Strategy”**: na ituvaki ni vosa ena gauna oqo, na iwiliwili ni lewenivanua, kei na nodra veimaliwai kei Aotearoa⁸.

Eda na vakayagataka na tolu na iwasewase sa tuvai tu ena **“Pacific Languages Strategy”** me dusimaki keda:

Vakatototaki ni kena vakavoui	Vaqaqacotaki ni Vakadewataki kei na cakacakataki	Tokona na itikotiko raraba ena kena Vakavinakataki tale na Vosa kei na Kena Maroroi
<i>Te Gagana Tokelau</i> <i>Vagahau Niue</i> <i>Te Reo Māori Kūki ‘Āirani</i>	<i>Gagana Sāmoa</i> <i>Lea Faka-Tonga</i>	<i>Te Gana Tuvalu</i> <i>Fäeag Rotuqm ta</i> <i>Vosa vaka-Viti</i> <i>Te Taetae ni Kiribati</i>
Na ilawalawa oqo e dau vakatakilakilataki ena ituvaki cecere ni vosa, lailai na iwiliwili vei ira na vosa, lailai na nodra veitarataravi na itabatamata kei na isema kaukauwa ni yavu ni vakavulewa ki Aotearoa ka tiko kina na itavi vakavulewa me vakabulabulataka na veivosa oqo. Na iwiliwili levu duadua ni ilawalawa oqo e vuravura era kune e Aotearoa, e vakavuqa ena itikotiko veiosoosei.	Na ilawalawa oqo e vakatakilakilataki mai na kedra iwiliwili levu kei na nodra levu na daunivosa kei na nodra lutu sobu na kedra iwiliwili na dau ni vosa kei na I vakarau ni vakadewataki ena veitabatamata. Ko Niu Siladi e tiko e dua nona veiwekani talei kei Sāmoa, me vaka e vakamacalataki ena 1962 “Treaty of Friendship”. Na ilawalawa oqo e vakaliuca vakalevu na sasaga ni taqomaki kei na maroroi ni iyaya.	Era vakatakilakilataki na ilawalawa oqo mai vei ira na lewenivanua lalai era vosa tiko ena so na ivakatagedegede ni nodra veimaliwai kei Niu Siladi. E lailai sara na iwiliwili ni tamata mai na itikotiko oqo era sucu mai Niu Siladi ka duidui na ivakatagedegede ni veivakaleqai ni vosa.

⁸Raica na **Tabana e 33** ni “Pacific Languages Strategy” - [Pacific-Languages-Strategy-2022-2032.pdf \(mpp.govt.nz\)](https://www.mpp.govt.nz/Pacific-Languages-Strategy-2022-2032.pdf)

Eda na vakarautaka na veika me baleta na vei itikotiko

E vuqa sara na iwalewale e rawa ni vakayacori ki na Vosa ni Pasifika ena Vuli, okati kina na vuli ena rua na vosa kei na tabadromuci, vakavulici ni vosa vaka-Pasifika ena loma ni Leweni vuli ni Niu Siladi ka tokona na vuli vakaitikotiko⁹. Na iwalewale oqo e rawa ni cakacakataki ena muri vuli, koronivuli kei na vuli torocake.

Eda na cakacaka vata kei ira na itikotiko raraba ni vosa ena Pasifika me da tara cake e dua na sala ka na sauma vakavinaka duadua na nodra gagadre me baleta na Vosa ni Pasifika ena Vuli, vata kei na nodra ituvaki ni itikotiko kei na veimaliwai ni vosa i kei na veimaliwai kei na Matanitu o Niu Siladi. Na cakacaka oqo ena tiko ena loma ni ituvatuva ni noda ivakarau ni vuli raraba ka na salavata kei na veidusimaki ni “[Pacific Languages Strategy](#)”.

Ena kena ivakarau yaga, eda na vakanamata taumada ki na kena tubu cake na salatu vou ka tokona na salatu ni vuli ena gauna oqo me baleta na gagana Sāmoa kei lea faka-Tonga ena ikarua ni taba vuli kei na vuli torocake, kei na gagana Tokelau, vagahau Niue kei te reo Māori Kuki ‘Āirani ena muri vuli.

Na salatu oqo ena oka kina na veiqravi ni muri vuli, vuli ena rua na vosa kei na tabadromuci ena koronivuli ni lalai, na madigi ni kena vakavulici na veivosa oqo me vaka na ulutaga ni muri vuli kei na vuli ena koronivuli lalai kei na ikarua ni taba vuli, oka kina na NCEA, kei na sala ki na vuli torocake.

Eda kila ni tiko na ivakatagedegede cecere ni kena gadrevi na vuli ena rua na vosa kei na tabadromuci ena loma ni itikotiko ni vosa vaka-gagana Sāmoa ka da na vakanamata taumada ki na kena saumi na gagadre oqo. Eda na cakacaka vata talega kei na Tabacakacaka ni Tamata ni Pasifika me tokona na cakacaka ni veiliutaki vakaitikotiko me baleta na gana Tuvalu, Vosa vaka-Viti, te taetae ni Kiribati kei Fäeag Rotuqm ka sauma na nanuma kei na gagadre ni vanua.

Keitou kila talega ni tiko tale eso na vei vosa kei na itikotiko ena Pasifika e Aotearoa. Eda na cakacaka vata kei na Tabacakacaka ni Tamata ni Pasifika me da raica na madigi eso me tokoni kina na itikotiko oqo ena vuli.

Na itukutuku me baleti ira na iwiliwili ni vuli mai na itikotiko raraba ni vei vosa oqo kei na ivakatagedegede ni Vosa ni Pasifika ena gauna oqo ena vakarautaki ena vuli e vakamacalataki ena ivakadinadina veitokoni lekaleka. Ena bibi sara ki na Tabacakacaka me tomani tikoga na kena vakatubura na kena itukutuku me baleti ira na vuli tiko kei ira na tamata cakacaka kei ira na dauveiqravi ni Vosa ena Pasifika ena Vuli.

⁹Me baleta na inaki ni itukutuku ni lawatu oqo, ‘vuli ena rua na vosa kei na tabadromuci’ sai koya na vanua e vakayagataki kina e dua na vosa ena Pasifika me idusidusi me baleta na 51% ni gauna ni kalasi; ‘vakavulici ni vosa vaka-Pasifika ena loma ni lewenivuli ni Niu Siladi’ e kena ibalebale na vakavulici ni dua na vosa ni Pasifika me ulutaga se me idusidusi me lailai sobu mai na 50% ni gauna ni kalasi; kei na ‘vuli vakaitikotiko’ e kena ibalebale na vuli e vakarautaka na isoqosoqo vakaitikotiko.

Eda na vakayagataka e vica na ivakarau me tokoni kina na Vosa ni Pasifika ena Vuli

“Vakaaukauwataki ira na noda kila ka ena itikotiko raraba ena ivurevure kei na iyaya ni cakacaka, me ra wasea na nodra vuku”, Wellington, 2022

Era na vakayagataka na Tabacakacaka ni Vuli kei na veitokani e vica na ivakarau ena muri vuli, koronivuli kei na vuli torocake me tokona na tubu ni Vosa ni Pasifika ena Vuli. Eso vei ira na ivakarau oqo era sa tauyavutaki oti, ia eso era se vakatorocaketaki tiko. Eda na cakacaka vata kei ira na itikotiko raraba ni Pasifika me da tokona na nodra veiliutaki ena Vosa ni Pasifika ena Vuli.

Eda na vakayagataka na ivakarau eso ena noda tosoya na cakacaka bibi e kunei ena iTuvatuva ni Cakacaka oqo. E rawa ni o raica na ivalavalala eda tomana tiko ka tekivutaka kei na ivalavalala eda na cakava me vakatubura kina na vosa ni Pasifika ena vuli ena Toso bibi 1 ena **tabana e 48-53** kei na Toso bibi 5 ena **tabana e 69-73** ni iTuvatuva ni Cakacaka.

Eda na vakarautaka ka ripotetaka wasoma na toso

Na Tabacakacaka ni Vuli ena vakarautaka na toso kei na kena ripotetaki ki na itikotiko raraba ena Pasifika ena vei rua na yabaki me Ripotetaka na Toso ni iTuvatuva ni Cakacaka kei na kena ripotetaki ena “Pacific Languages Strategy”.

Sa vakarautaka tiko na Valenivolavola ni Railesuvi ni Vuli e dua na “Pacific Bilingual and Immersion Education Quality Framework” me vakarautaka na veidusimaki matata ka tudei ena vakatovotovo vinaka duadua ki na veiqraravi ena muri vuli kei na koronivuli. Oqo ena yavu ni kena railesuvi na veiqraravi kei na koronivuli e gadrevi.

E levu tale na cakacaka me caka

E levu tale na cakacaka me caka me tokoni kina na Vosa ni Pasifika ena Vuli e Aotearoa. Ena iTuvatuva ni Cakacaka oqo, eda sa raica kina na imatai ni kalawa ni cakacaka me vakarautaki kina e dua na vatavata ni tubu. Ena gadrevi me vakavoui na cakacaka oqo ena veigauna kece.

Raica tale eso na itukutuku ena website:

<https://conversation.education.govt.nz/action-plan-for-pacific-education>

Te Tāhuhu o
te Mātauranga
Ministry of Education

Te Kāwanatanga
o Aotearoa
New Zealand Government